

306.957

X

9
1965

ANTHROPOLOGIAI KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR BIOLÓGIAI TÁRSASÁG
ANTHROPOLOGIAI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

Szerkesztő:
MALÁN MIHÁLY

IX. kötet

1. füzet

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST
1965

2

Az Anthropologiai Közlemények a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának hivatalos közlönye, a Magyar Tudományos Akadémia Biológiai Osztályának felügyeletével és támogatásával jelenik meg.

A szerkesztőbizottság teendőit a Szakosztály intézőbizottsága végzi.

Szívesen közlünk bármely, a fizikai anthropologia körébe vágó önálló vizsgálatokon alapuló vagy önálló tanulmányok eredményeit közlő eredeti vagy összefoglaló munkát, referátumot, beszámolót, amennyiben a haladó embertani tudomány terjesztését vagy előbbrevitelét szolgálják, és előzetesen vagy a Szakosztály vagy a Társaság valamelyik vidéki csoportjának ülésén előadták.

Az előadásokat kérjük a szakosztály, illetve a vidéki csoport titkáránál bejelenteni.

A kéziratokat és az előadás legalább 20 gépelt sorra terjedő kivonatát kérjük közvetlen az előadás után a szerkesztőhöz eljuttatni.

A szerzőknek nyomtatott ívenként 400 forint tiszteletdíjat és 80 db különlenyomatot adunk.

Szerkesztő bizottság tagjai: BARTUCZ LAJOS, FEHÉR MIKLÓS, LIPTÁK PÁL, NEMESKÉRI JÁNOS, RAJKAI TIBOR, THOMA ANDOR.

Szerkesztő címe: MALÁN MIHÁLY Kossuth Lajos Tudományegyetem Embertani Intézete, Debrecen, 10.

ANTHROPOLOGIAI KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR BIOLÓGIAI TÁRSASÁG
ANTHROPOLOGIAI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

Szerkesztő:
MALÁN MIHÁLY

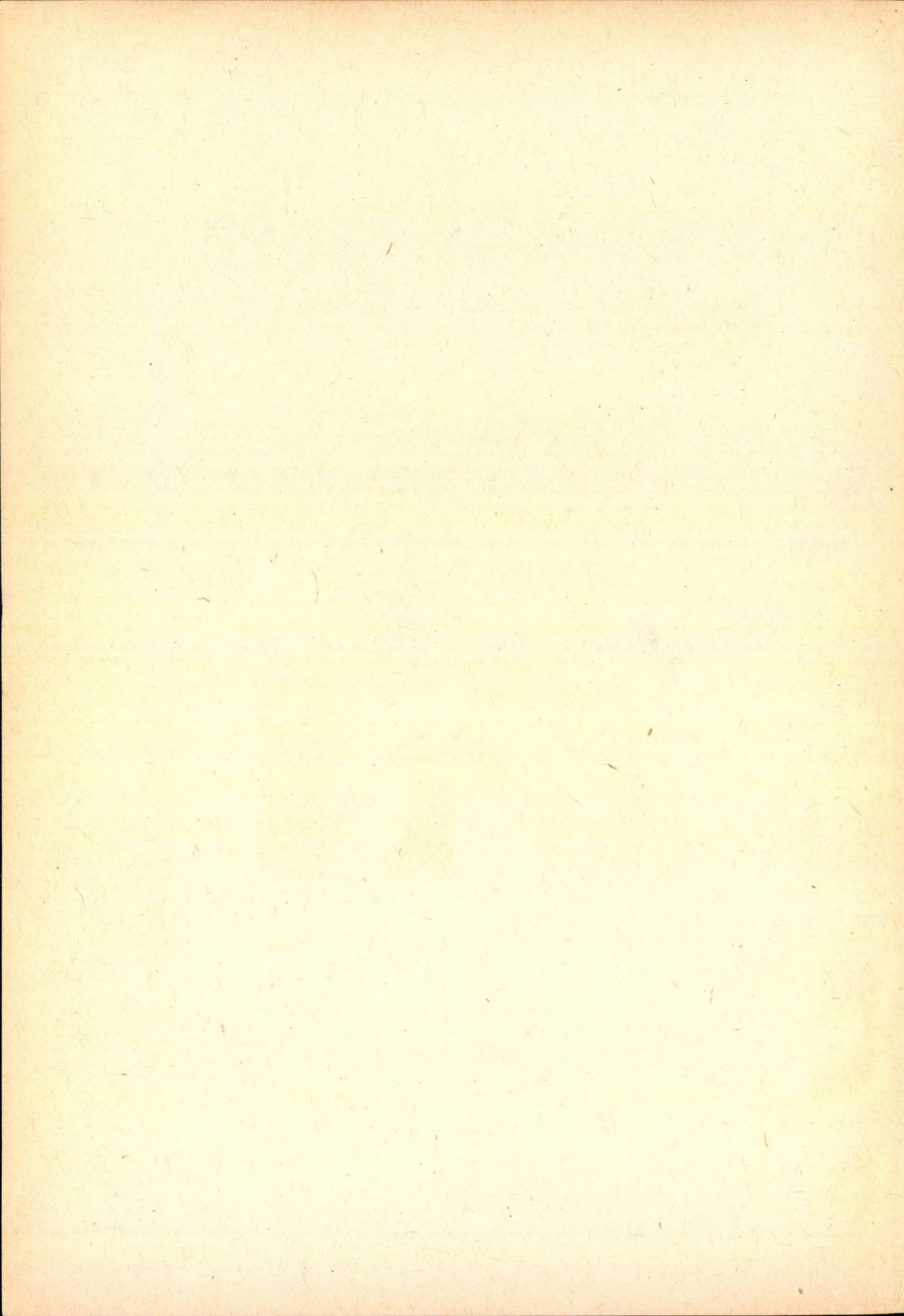
IX. kötet

1. füzet

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST
1965

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Dr. Bartucz Lajos

A Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztálya
1965. március 30-án, kedden délután fél 6 órakor
az MTA Felolvasó termében (Budapest, V., Roosevelttér 9., I. em.)

BARTUCZ LAJOS

a biológiai tudományok doktora, egyetemi tanár

80. SZÜLETÉSNAAPJA ALKALMÁBÓL

ünnepi ülést tartott

Üléselnök: MALÁN MIHÁLY

Tárgysorozat:

DR. TÖRŐ IMRE akadémikus, az MBT elnöke: *Bartucz Lajos* üdvözlése

NEMESKÉRI JÁNOS: *Bartucz Lajos* munkásságának méltatása

A tanítványok köszöntése (FARKAS GYULA szegedi, SANTORA ZSÓFIA budapesti tanítvány)

THOMA ANDOR: *Bartucz Lajos* és a magyarországi őseemberkutatások

LIPTÁK PÁL: *Bartucz Lajos* és a történeti embertani kutatások

FEHÉR MIKLÓS: *Bartucz Lajos* és az ethnikai embertani kutatások

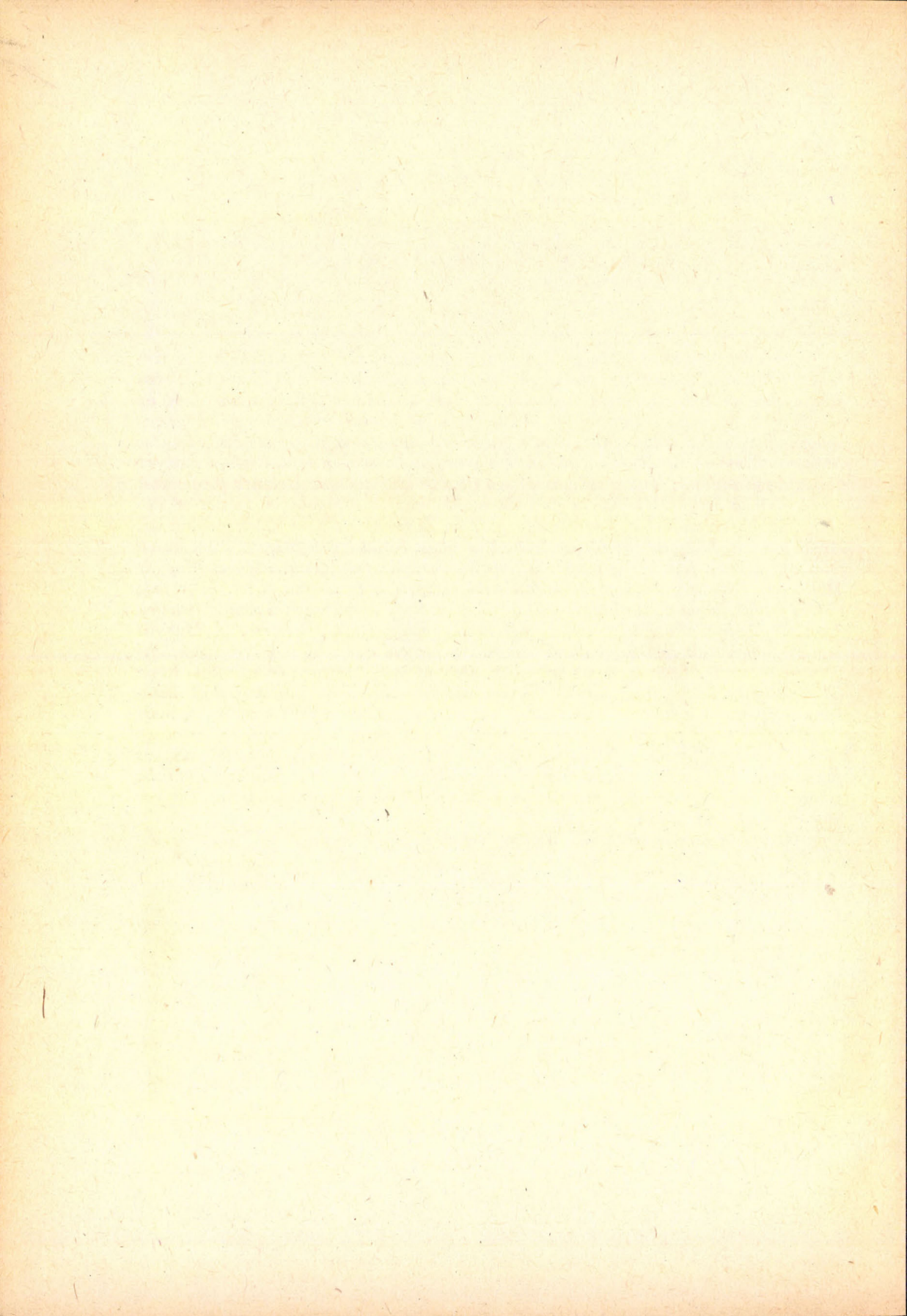

ÜDVÖZLŐ BESZÉD

Elmondta: TÖRŐ IMRE akadémikus, egyetemi tanár, a Magyar Biológiai Társaság elnöke

Sokszor nem könnyű beszélni, ha az ember úgy érzi, hogy keresni kell a szavakat, hogy azok méltók legyenek az alkalomhoz illő gondolatok kifejezésére. Jelen alkalomkor is keresni kell a szavakat, mellyel örömet kifejezhetem abból az alkalomból, hogy BARTUCZ professzort 80 éves születésnapja alkalmából köszönthetem. A Magyar Biológiai Társaság nevében üdvözlöm őt, de teszem az egész Magyar Biológia nevében is, hiszen ő a munkás és eredményes életét a magyar biológiának áldozta. Talán nem is jó szó itt az áldozat, mert Bartucz professzort mindenkor a lelkesedés fűtötte és tette a Magyar Anthropologia mesterévé, és akkor érezte volna boldogtalannak magát, ha lelkesedését nem élhette volna ki. Az ő neve a Magyar Biológia történetébe nagy betűvel van beírva. Nem az én feladatomban, hogy jelenleg munkásságát méltassam, de feladatomban, hogy a Magyar Biológiai Társaság nevében kívánjak neki egészséges és hosszú életet, hogy még tovább folytassa azt a munkát, melyet úgy érzem, hogy helyette senki sem végezne el. Igen, ő pótolhatatlan, mint a Magyar Anthropologia nagy mestere. A Magyar Anthropológiának pedig feladatai vannak nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi viszonylatban is. Ezért nagy az örömünk, hogy őt jó egészségben és munkakedvben köszönthetjük, hogy túl a hivatalos hangon azzal a meleg baráti szeretettel és tisztelettel hajtsam meg az elismerés zászlóját a 80 éves Bartucz professzor előtt, mely magához tömöríti minden magyar biológus kézzszorítását és mindnyájunk nevében kívánjam most, hazánk felszabadulásának 20. évfordulóján, mely tudományos életünknek is nagy ünnepe, hogy még hosszú ideig élvezhesse a tudományos munka sikerének lázát és örömét, és mint erre leginkább hivatott, lobogtassa a magyar anthropologia zászlóját.

Örülj és örvendeztess még hosszú éveken át!

BARTUCZ LAJOS MUNKÁSSÁGÁNAK MÉLTATÁSA

Írta és elmondta: NEMESKÉRI JÁNOS

(KSH Népeśségtudományi kutató csoportja, Budapest)

Tisztelt Ünnepi Ülés!

Bartucz Lajos születésének évében, 1885-ben — hazánkban az élveszületettek száma 254 000 volt. Az 1965 januári népmozgalmi adatok szerint Magyarországon a 80. életévet megélték száma 9650, azaz valamivel kevesebb, mint az ország népességének 1%-a. A századfordulón a 80. életévet megélték száma még alig haladta meg az 5000-t. Ezek az adatok önmagukban is figyelemztetnek, hogy néhány pillanatra megállva az élet sodrában — köszöntünk azt —, aki e magas kort megéli és sokszorosán indokolt a 80 esztendőű Bartucz Lajos professzor köszöntése e napon, aki mögött közel hat évtizedes alkotó munka áll és aki ma is szellemi erejének teljében, jó egészségben dolgozik, kutat, irányít.

A méltatások szokásos konvencióit követve, évszámokat, életrajzi adatokat kellene rendbe gyűjtve felsorakoztatnom, amelyekből a gazdag életpálya kibontakozásának jelentősebb fordulóit ismertetném. Megvallom, e módszer csábító lehetőséget nyújt, de úgy érzem, sokkal többet mondanak számunkra, ha évszámok és adatok mögé tekintünk, s reflektorainkat a háttérre irányítjuk. Élettel így telítődnek az évszámok és adatok és válnak plasztikussá azok a körülmények, feltételek, tényezők, amelyek megszabták és kialakították BARTUCZ LAJOS professzor tudományos munkásságát és egyéniségét. Értelem-szerűen így kapcsolódnak egységgé a részeredmények és így adható szintézis BARTUCZ LAJOS életpályájáról.

A XX. század első évei szolgáltatóják a fiatal egyetemi hallgató indulásához a keretet. Ez egyfelől pozitívumként hat, hisz hazánkban a természet- és társadalomtudományok keretein belül ekkor fordul az intenzívebb érdeklődés az Ember felé. Az embertan, az archaeológia és ethnografia ekkor kezdi az első kezdeményezés nyomán virágait bontogatni. A természettudományokon belül a XIX. századi evolúciós elméletek hatására az összefüggések jelenségei felé fordul a figyelem. Ugyanakkor negatívumként hat az akkori idők társadalmi életének langyos atmoszférája, amelyben a felmerült világnézeti problémák szűk szakmai körre terjednek csupán. BARTUCZ LAJOS e sajátos „békebeli” időben is a helyes utat választja és figyelme az anthropológiának elsősorban is arra a területére irányul, amely objektíve, a természettudomány és társadalomtudomány összefüggéseiben az emberi közösségek megismerését hivatottak szolgálni.

Az első világháború előtti társadalmi és tudományos milieu, amely a kezdetet meghatározta, a kor ellentmondásaival a fiatal kutatót — a budapesti Tudomány-Egyetem Embertani Intézetének tanársegédjét — a következő felismerésekre vezette.

1. A nagy mester — TÖRÖK AURÉL — kitűnő alapot nyújtott az induláshoz, de ugyanakkor annak bizonyos értelemben vett úttévesztése jelzéseket szolgáltatott a reális, megalapozott természettudományos antropológiai kutatások kialakítására. 2. Az előbbi felismerésből következett, hogy mint kutató, megalapozott, tudományos eredményekhez csak akkor juthat el, ha módszeres anyag- és adatgyűjtést kezdeményez. 3. A biológiában mindinkább kibontakozó új szemlélet BARTUCZ LAJOS számára meghatározta, hogy az eredményes kutatásokhoz új utakat kell kiművelnie.

Az első világháború utolsó éveiben a materialista természetszemlélet és a társadalmi-gazdasági tényezőknek az emberi közösségek formálóderejét megismerve következik be — az akkor már egyetemi adjunktus — életpályájának jelentős fordulója. Határozottan és a következmények ismeretében Bartucz Lajos a nép mellé állott.

Az 1920-as évek elején az említett állásfoglalásból következően látszólagos törés következik be az emelkedő életpályán.

Az Erzsébet-város egyik kis utcája bérházának pincéjében olyan tevékenységre kényszerül, amely egy gyenge akarátú, vagy tudományos meggyőződésében gyenge egyént letérített volna eddigi útjáról. BARTUCZ LAJOS ez időt is a tudományos kutatás érdekében, hasznosan használja fel. Míg napközben termelő munkát végez, estéit és éjszakáit a tudomány szolgálatának szenteli. Nem feledte el a bölcsészdoktori eskü szövegét és a tudományos igazság szolgálatát tekinti elsődlegesnek, tudva azt, hogy csakis az igazság megismerése teheti szabaddá az embert. Hitében és meggyőződésében tudta, hogy az, aki hű a tudományhoz és eszméihez, azt a legnehezebb körülmények is visszavezetik az íróasztalához. Napjainkban elképzelhetetlenül szerény, esőzártatta barakk-épületben, a városligeti Iparcsarnok toldaléképületében elhelyezést nyert a Néprajzi Múzeum, s az embertani gyűjteményben kapott helyet BARTUCZ LAJOS 1921-ben.

E mostoha körülmények között BARTUCZ LAJOS nagy agilitással, hozzáértéssel és kitűnő szervezőkészséggel látott hozzá az embertani gyűjtemény megteremtéséhez. E munkaterületen 1927 jelentős dátum, amikor is Kecskeméten tartott vándorgyűlésen tartott előadása nyomán, a lelkes vidéki múzeumigazgatók támogatásával rendszeressé válik a régészeti ásatások antropológiai anyagának mentése.

Rövid időn belül olyan embertani gyűjteményt teremt, amely módszeresen gyűjtött leleteinek jelentőségénél fogva európai hírűvé válik. A gyűjtéssel egyidejűleg a rendszeres publikálás alapjainak megteremtését is szorgalmazza. A legnagyobb nehézségek közepette teremt meg az „*Antropológiai Füzetek*”-et és széleskörű, nemzetközi kapcsolatokat épít ki. Ugyanakkor a régészettel szoros kapcsolatot tartva jelenteti meg az első objektív közleményeket: a korai középkor germánjaira, a magyarországi avarokra, a honfoglaló magyarságra és az Árpád-kori magyarságra vonatkozóan. Kitűnő morfológiai szemlélete és taxonómiai ítélete alapján a mosonszentjánosi avarkori temető népességéről írt közleménye az egész nemzetközi antropológiai irodalom egyik kulcs-tanulmányává vált. A háttérhez hozzátartozik, hogy mindezt egyedül, még szerénynek sem mondható anyagi eszközökkel, s ami a legfontosabb, ezernyi gáncsvetés és megnevelés közepette végezte BARTUCZ LAJOS.

Nem fáradt el, s ennek az energiának az eredményeként a termés lassan beérett. Az 1930-as években jelenik meg a szintézist jelentő munkája, a „*Magyar ember*”. Ebben számot ad a gyűjtés eredményeként végzett ethnikai és törté-

neti embertani kutatásokról, és mindazon munkákról, amelyeknek nagyrészt lelke és motorja Ő volt.

1936-ban a *Néprajzi Múzeum igazgatójának* nevezik ki és a szerteágazó múzeumi munka ezernyi feladata mellett a budapesti Tudomány Egyetem Török Aurél óta megárvult tanszékén megbízott *egyetemi előadóként* az ifjúság nevelésével és anthropológus szakképzéssel foglalkozik. Előadásai nyomán mind többen és többen fordulnak az anthropológia felé. Tanáccsal, segítséggel, átjuttatja a fiatalokat a kezdeti nehézségeken és egyengeti azoknak tudományos pályáján való elindulásukat. Erre az időre esik az a nagy munka is, amelyet a *Néprajzi Társaságban* előbb főtitkári, majd ügyvezető elnöki minőségben végez. Szélesre tárja egyfelől az anthropológusoknak az ethnografia, másfelől az ethnografusoknak az anthropológia irányában, a két szorosan egymásra utalt tudományág perspektíváit. Nemesak elméletben, de gyakorlatban is felismerve azt a tényt, hogy az ember és kultúrája, valamint a környezeti feltételek nem választhatók szét egymástól.

Említést kell tennem BARTUCZ LAJOS két, hatásában különösen jelentős művéről. Az 1929-ben megjelent „*Miképp fedezte fel az ember önmagát?*” és az 1940-ben kiadásra került „*Fajkérdés, fajkutatás*” című művekben a Szerző a szakmai hitelességen túlmenően hitet tesz az emberi humanizmusról és a gyűlölet idején bátran, a tudomány igazságával igazolja az emberi faj egységét és az emberfajták egyenértékűségét.

1940-ben már Szegeden találjuk, mint a *szegedi Tudomány Egyetem* professzorát. Itt még az eddiginél is lelkesebben vezeti az új generációt, teremti új munkaalakat és a széleskörű Alföld-kutatásoknak lesz a szervezője és vezetője. Tudományos meggyőződése és rendíthetetlen akaratereje a második világháború utolsó napjaiban is következetes helytállást követel meg BARTUCZ LAJOSTÓL. A felszabadulás első óráitól kezdve, szinte megszakítás nélkül folytatta csendes, alkotómunkáját az egyetemi tanszéken, majd éveken keresztül a szegedi Tudomány Egyetem Matematika—Természettudományi Karának dékáni tisztét tölti be. Ekkor már öt-évtizedes munka áll mögötte és fáradtságot nem kímélve látja el a budapesti és a szegedi Embertani Tanszékek oktató-és nevelőmunkáját. A társadalmi átalakulás és kultúrforradalom munkájából is áldozatos részt vállal.

1959-ben tudományos és oktatói munkásságának elismeréséül a *budapesti Tudomány Egyetem Embertani Intézetéhez nevezték ki tanszékvezető egyetemi tanárnak*. A közelmúltig fiatalos lendülettel tartotta előadásait és nevelte a legújabb generációt.

A mérleget megvonva, a hat-évtizedes kutatómunka kiterjedt az anthropológia úgyszólván minden területére, hatalmas munkát végzett a Nemzeti Múzeumon belül és megszabta az anthropológia muzeológiájának követendő irányait. A szakmai irodalmon kívül igen jelentős az ismeretterjesztő publicisztikai tevékenysége. Ennek igazi hatását csak akkor mérhetjük fel, ha figyelembe vesszük, hogy ez a szakirodalmon túljutva, a szépprózában is érvényre jutott. Tanítása, eszméi, átjárták az egész magyar közvéleményt, s így érthető, hogy Móra Ferenc és Illyés Gyula, s még mások is, BARTUCZ LAJOSTÓL vették gondolataikat, ha a szegény, paraszti ember alkatát, arcát, életét akarták megeleveníteni.

Életének elmúlt két évtizedében a háttér kitisztult és akaraterejét, alkotókészségét megtartva ma is dolgozik, alkot.

Szeretettel köszöntjük BARTUCZ LAJOST, a professzort, az egyetemi tanárt, az anthropológust, az egykori múzeumigazgatót, de mindenekelőtt is az Embert. Embersége, alkotómunkássága adja egyéniségének két legfontosabb jellemzőjét. Tanítványai és tisztelői 80. születésnapján szeretettel köszöntik, s erőt, egészséget kívánva bíznak abban, hogy még további évfordulókon köszönhetik — tanítványai, munkatársái.

BARTUCZ LAJOS ÉS A TÖRTÉNETI EMBERTANI KUTATÁSOK

Írta és elmondta: LIPTÁK PÁL
(JATE Embertani Intézete, Szeged)

Joggal tekinthetjük a magyar történeti embertani kutatások megalapítójának BARTUCZ LAJOS professzort, akinek ünneplésére most összejöttünk. A számos tanulmány közül, amely ez irányú munkásságát fémjelzi, ezúttal egyet szeretnék különösen kiemelni. Az *Ethnographia*—*Népélet* című folyóirat 1932. évi kötetében „Antropológia és a magyar őstörténet-kutatás” című gondolatébresztő cikk lesz az, amelyet — talán egyikünket sem kivéve — idáig nem vettünk érdeme szerint figyelembe. Ez az általános és elvi szempontból is fontos tanulmány megkísérli a magyar történeti embertani kutatások addigi eredményeit összefoglalni és perspektíváit elemezni.

Kísérjük figyelemmel néhány általános jellegű megállapítását, amelyek még máig is aktuálisak. A tanulmány elején mindjárt fölmerül, ha nem is ezzel a kifejezéssel, a komplex módszer fontossága. Azóta is egyre inkább törekszünk e módszert a bonyolult kölcsönhatásokban álló tényekre és jelenségekre alkalmazni. Fontos meglátása, hogy nem beszélhetünk a komplex kutatásban egyik tudomány különleges privilégiumáról sem, hanem valóban néha még kisebb részkérdések tisztázása is „több oldalú megvilágítást kíván”. BARTUCZ LAJOS az etnikum igen fontos problémáját is érinti.

Lényeges megállapítása, hogy az egyes embercsoportokra, illetőleg etnikai csoportokra, tekintet nélkül nagyságukra, érvényes a változás törvénye. Idézzük a következő mondatot: „A népek, etnikumok, úgy egészükben mint egyes ismertetőjegyeik tekintetében a folytonos átalakulás, az újjáaképződés és elmúlás folyamatai között való változás állapotában vannak.” Úgy gondolom, hogy a szerző ezzel tulajdonképpen az etnogenezis jelenségét ismerte fel, jóllehet a cikk megjelenésekor még csak 1932-t írtak. Tanulmányában BARTUCZ professzor ezután rámutat az etnikai és az antropológiai változások kettősségére. Azóta sem dőlt meg az a megállapítása, hogy az embertani jellegek, illetőleg inkább jellegegyüttesek sokkal állandóbbak mint „az etnikai mivolt bármely ismertetőjegye”.

Közismert dolog, hogy ma minden nép embertani arculatát tekintve nagyon heterogén és mozaikszerűsége, vagyis különböző tájakról való származása, az egységes vagy relatíve egységes kultúra ellenére, embertani szempontból felismerhető. Helyesen mondja BARTUCZ LAJOS, hogy ez a felismerés „...az antropológia körén kívül állók között többnyire bizonyos elkedvetlenedést — hogy ne mondjam — reményvesztést vált ki”. Mai nomenklaturánk szerint azt lehetne mondani, hogy az emberi faj (*Homo sapiens*) polytipikus volta lehetővé teszi egyes népek, népességek és etnikai csoportok taxonómiai elemzését, mert jóllehet a polytípia általános, de az egyes fent említett embercsoportok „típus-spektruma” eltérő. Ez lehetővé teszi a történeti embertani

(vagy a ma már egyre inkább meghonosodó kifejezéssel élve: a paleoantropológiai) analízis és szintézis elvégzését, amellyel egy-egy nép kialakulását, változását (etnogenezisét) nyomon követhetjük. Helyesen mutat rá BARTUCZ LAJOS, hogy „... hiteles koponya- és csontvázleletekkel igazolható, hogy a történelem színpadáról való letűnés még távolról sem jelenti az illető nép teljes kipusztulását, hanem legfeljebb csak népi önállóságának és politikai vezetőszerének megszűnését”. 1932-ben még joggal írhatta, hogy a magyar őstörténet kutatásában az egyes tudományok között az embertan eddig vajmi kevés szerepet játszott. Idézi DOMANOVSKY SÁNDOR véleményét, aki ugyan szintén fontosnak tartotta az antropológia eredményeit, de ezek — Domanovszky szerint — „még vajmi soványak”. Erre vonatkozólag BARTUCZ LAJOS mindjárt magyarázatot is ad, mondván, hogy az okok egész légióját lehetne magyarázatként felsorolni és hangsúlyozza, hogy ezek az okok nem az embertani tudományban rejlenek. Szinte felindultan sorolja fel, hogy az antropológia egyetlen magyar egyetemi tanszéke 20 éve betöltetlen, az egyetemi embertani intézet és múzeum anyaga jórészt hozzáférhetetlen és amikor egyéb biológiai és társadalomtudományi kutatások jól szervezettek, addig a magyar föld emberének rendszeres embertani vizsgálata intézményesen megszervezve és biztosítva nincs; ennek a tudományágnak folyóirata sincs.

BARTUCZ LAJOS véleménye szerint a magyarság őstörténetének kutatását több szempontból szükséges megindítani: részben a mai magyarság, részben az ásatásokból előkerült hiteles embertani anyag vizsgálata az első feladat. Helytelennek tartja azt a (visszamenőleg mondhatjuk: több évtizedes) tendenciát, amely különböző fokban ugyan, de általában az anyaggyűjtés korlátozását kívánja. Ez a megállapítása, sajnálatos módon, ma is igen aktuális. Fontos annak a kérdésnek is a felvetése, hogy a magyarság eredetének eldöntése céljából rendszeres összehasonlító vizsgálatokat kell végeznünk, egyrészt azon tájak mai népességén, ahol a magyarság valaha is megfordult, és mindazon népeken, amelyekkel a magyarság valaha is etnikai kapcsolatba jutott. Ehhez talán még azt tehetnők hozzá, hogy — ugyanilyen elgondolás alapján — a megfelelő területek, illetőleg etnikumok paleoantropológiai kutatásának eredményeit is tekintetbe kellene venni.

BARTUCZ LAJOS nyomatékosan rámutat arra, hogy *Magyarország antropológiai megismerésének mintegy a tengelye a honfoglaló magyarság antropológiai vizsgálata*. — Ezek után mégis rövid áttekintést ad a neolitikumtól kezdve a Magyarország területén élt népek embertani arculatáról. Ebben a felsorolásban természetesen a honfoglaló magyarság nagyobb helyet kap. Helyesen mutat rá, hogy az autochton lakosságot is tekintetbe kell venni, hiszen azok továbbélése kétségtelen. Befejezésként azzal zárja fontos tanulmányát, hogy az antropológiára fontos feladat vár a magyar őstörténet kutatásában és természetesen a történettudománynak és a prehistoriának elsőrendű érdeke, hogy az embertani vizsgálatok eredményeit is felhasználja.

A továbbiakban hosszú listát állíthatnánk össze BARTUCZ professzor történeti embertani tanulmányaiból, ezek közül azonban csak néhány olyan alapvető közleményt sorolok fel, mint a mosonszentjánosi avarkori temető külföldön való közlése, „A magyarországi avarok faji összetétele és etnikai jelentősége” című igen sokat idézett és fölhasznált munka, valamint számos más, az avarok demográfiájára, testmagasságára vonatkozó tanulmány, illetőleg több kisebb-nagyobb népvándorláskori, honfoglalás- és árpád-kori széria feldolgozása, majd a szarmata-korból újabban közölt anyag.

Nem lehet kétséges, hogy a történeti embertani kutatásoknak nálunk jelentős múltja van, mégis ma is hiányzik az az elismerés, amit ez a kutatási irány 1932 táján sem kapott meg. BARTUCZ LAJOSTól származik az a gondolat, hogy a *Kárpát-medence valóságos antropológiai múzeum*, mert Eurázia úgyszólván valamennyi rasszösszetevője megtalálható a különböző korból származó temetőkből. Ez valóban így is van, de talán nem lesz ünneprontás, ha megjegyezzük, hogy amikor hazánk sajátos földrajzi helyzete, őstörténete és története szinte kínálja a nagy perspektívájú (olykor az egész euráziai steppe-övezetet felölelő) paleoantropológiai témákat, melyeket csak biológiai alapképzettséggel, de a szükséges társadalomtudományi ismeretek megszerzése után lehet jól művelni, ez a szintézist és látókört kívánó tudományág az utóbbi 15 évben, függetlenül a kutatás intenzitásától és nemzetközi elismertségétől, a legilletékesebb helyről egyre kevesebb támogatást vagy elismerést kap.

Összegezve rá kell mutatnunk arra, hogy BARTUCZ LAJOSnak jelentős része van abban, hogy a ma ismert magyar antropológusok érdeklődése a paleoantropológiai kutatás felé irányul. — Megemlékezésem első részében nem hangsúlyoztam eléggé, hogy MÓRA FERENC és BARTUCZ LAJOS között szoros személyi kapcsolat alakult ki, amely a régészek és antropológusok közti együttműködést is elmélyítette.

BARTUCZ LAJOS előadásainak lelkesült stílusa és cikkeinek szinte irodalmi színvonala sok hajdani fiatalt megkapott és előbb vagy utóbb efelé a tudományág felé irányított. Tudományába vetett fanatikus hit és annak művelése iránti lelkesedés legyen mindnyájunk számára még továbbra is ható tényező. Amikor ezen az ünnepélyes megemlékezésen BARTUCZ LAJOS professzor történeti embertani munkásságát áttekintettük, ennek a gondolatokban gazdag tudományos munkásságnak teljes ismertetésére természetesen nem vállalkozhattunk. A tudományos eredmények önmagukban nem adják tökéletesen vissza azt a tudónyszeretetet, amivel BARTUCZ LAJOS a magyar nép kialakulásának kutatását végezte. Kívánjuk, hogy ez a töretlen akaraterő a továbbiakban is kísérelje a magyar antropológia nesztorának életét és még sok értékes tanulmánnyal gyarapítsa a magyar történeti embertani irodalmat.

IRODALOM

1. BARTUCZ L.: Antropológia és a magyar őstörténetkutatás. *Ethnographia*—Népelet, 43—44 (1932), pp. 69—79. — 2. BARTUCZ L.: A magyarországi avarok faji összetétele és ethnikai jelentősége. *Ethnographia*—Népelet, 4 (1935), pp. 3—12. — 3. BARTUCZ L.: A magyar antropológia múltja és szakosztályunk jövő feladatai. *Anthropologiai Közlemények*, 4 (1957), pp. 3—13. — 4. BARTUCZ L.: A magyar régészet és embertan kapcsolatának megszületése 80 év előtt. *Anthropologiai Közlemények*, 1 (1958), pp. 71—83.

BARTUCZ LAJOS ŐSEMBERKUTATÓI MUNKÁSSÁGA

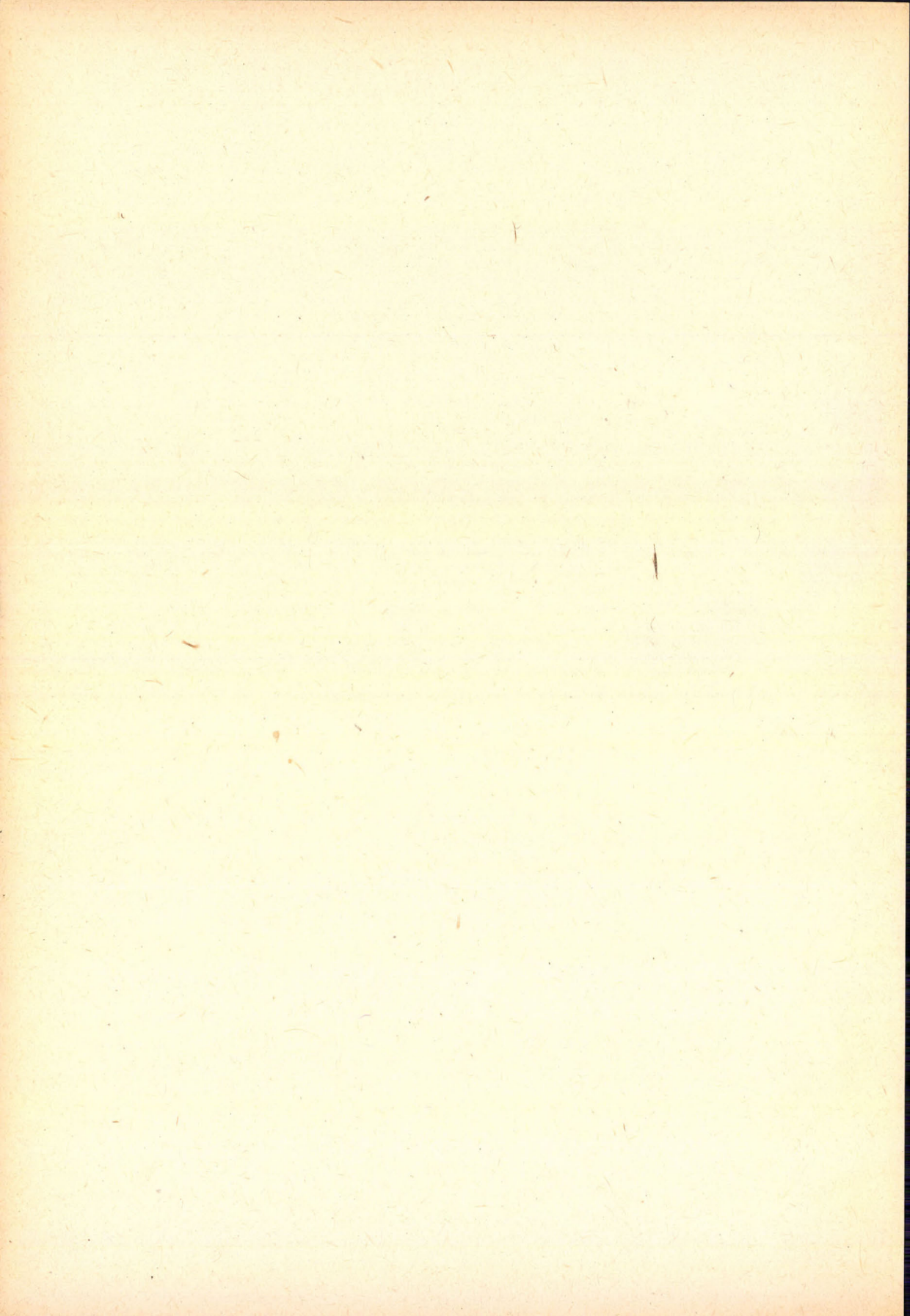
Írta és elmondta: THOMA ANDOR
(KLTE Embertani Intézete, Debrecen)

Tisztelt Jubiláns, kedves Egybegyültek!

Az emberi evolúció kérdése — Huxley szavával — minden kérdések kérdése. A nemzetközi kutatás több mint egy évszázada birkózik már ezzel a súlyos, de lelkesítő problémával. Ennek haladásával lépést tartani, s eredményeit közvetíteni, a nemzeti művelődés ügye. BARTUCZ LAJOS híven szolgáltatta ezt az ügyet mind a katedráról, mind cikkeiben. A magyar Brehm megfelelő fejezeteinek megírásával kimagasló primatológiai szakismeretekről adott tanúbizonyságot. Ám a paleoanthropológus számára a legrehezebb és egyben legizgalmasabb feladat akkor érkezik el, amikor az ásatók szerencséje fosszilis emberi leletet ad a kezébe. Ez történt 1932-ben, amikor a Bükk-hegység Subalyuk-barlangjának Ó-würmi, késő-moustérien rétegéből két emberi egyén vázrészecsei kerültek elő. Az *anthropológiai feldolgozással* BARTUCZ LAJOS bízott meg. Feladata kétszeresen nehéz volt, mert az amatőr ásatók sajnálatosan megrongálták a csontokat. Az erre jövő nemzetközi visszhang sajnos még ma sem ült el. Az egyik, 1963-ban megjelent, angol nyelvű kézikönyv például azt írja, hogy Magyarországról van egy moustérien gyermekkoponya „olyan állapotban mint *Humpty-Dumpty*” (ez ti. az angol mesében a tojás, amely nagyot ugrott és a földre pottyant), utána a lap alján lábjegyzet: „Az ásatásról közölt fényképek fejük fölé nehéz csákányokat lendítő férfiakat mutatnak”. — Az adott helyzetben mintegy az anthropológusnak kellett kiküszöbölnie a csorbát, jóvátennie a feltárás hibáit. Elmondhatjuk, hogy ez teljes mértékben sikerült. A Jubiláns 1938-ban megjelent, kimerítő monográfiájának három kimagasló érdemét szeretném most megemlíteni. Először a gyermekkoponya fáradságos rekonstrukciója, amelynek maximális pontosságáról bárki meggyőződhet, aki a leletet kezébe veszi. Másodszor a leletek taxonómiai és phylogenetikai helyének meghatározása. A Subalyuki egyénket a szerző a neandertáli ember *specializált típusához* sorolta, bizonyos affinitásokkal Krapina felé. Ez a meghatározás, mai ismereteink szerint is, teljes mértékben helytálló. Harmadszor az orrcsont kérdése. Az izolált os nasale-t a feldolgozó csak később kapta kézhez. Vaskossága ellenére a gyermekkoponyához tartozónak ítélte, megállapítva, hogy ez a háztetőszerűen előreugró, sulcus lateralis nélküli orrforma a neandertáli ember specialitása volt. Ez abban az időben kockázatos megállapításnak számított, ugyanis akkor még egyetlen, ép csontos orral rendelkező, neandertáli koponya sem volt ismeretes. MARCELLIN BOULE és ARTHUR KEITH csak töredékekből próbálták rekonstruálni a neandertáli orrformát. Ám még a subalyuki monográfia megjelenésének évében előkerült Olaszországban, a Monte Circeo barlangjából egy klasszikus neandertáli koponya, amelynek teljesen ép orrcsontjai pontosan a subalyukival megegyező formát mutattak. Tudományos tétel ennél jobb igazolást nem kaphat!

Ehhez hasonló szép sikereket kívánok még a jubiláló Bartucz Lajos professzor Úrnak: *ad multos annos!*

BARTUCZ LAJOS ÉS AZ ETHNIKAI EMBERTANI KUTATÁSOK

Írta és elmondta: FEHÉR MIKLÓS
(Budapest)

Az embert legalább annyira érdekli saját maga, mint a környező világ. Az önismeret, a „gnothi seauton” tudománya mindig előtérben volt egyéni és közösségi szempontból egyaránt. Nyilvánvaló, hogy népi, nemzeti szempontból nemcsak a kultúrát, művészetet kell vizsgálni, összehasonlítani, hanem az ezt alkotó embert is, annak testi felépítését is. Ezt végzi az ethnikai embertan.

Az élő magyarság embertani vizsgálata később indult meg, mint a legtöbb európai országban. Így pl. Denikernek 1898-ban megjelent „Európa emberfajtái” című térképén a magyarság mint fehér folt, tehát mint ismeretlen szerepel. Bár Bél Mátyás már 230 évvel ezelőtt a magyar nemzetismeret céljából tudós tárgyilagossággal szolt a magyarság, főleg a csallóközi magyarok rasszjellegeiről, rasszkeveredéséről, mégis szakszerű adatokat csak a múlt század utolsó évtizedeiből ismerünk.

Először néhány katonai sorozás adatait dolgozták fel. LENHOSSÉK JÓZSEF és tanítványai 174 különböző nemzetiségű egyén néhány antropológiai adatát közölték 1875-ben. Ugyanebben az évben Steinburg 123 magyar cephalindexét ismertette. WEISBACH 20 élő és 29 meghalt magyar katonán végzett részletes antropológiai vizsgálatot.

A magyar antropológia nagy úttörője: TÖRÖK AURÉL ethnikai antropológiai vizsgálatokat nem végzett. Annál inkább három tanítványa: először PÁPAI KÁROLY, majd JANKÓ JÁNOS, végül BARTUCZ LAJOS. Pápai a magyarsággal rokon népeket vizsgált (vogulokat, osztjákokat stb.). De mielőtt részletesen publikálhatta volna adatait, 32 éves korában meghalt. Jankó János sem hazánkban kezdte vizsgálatait (először négereket vizsgált). Felismervén azonban a magyar antropológia speciális feladatait, 1893-ban megkezdte a magyarság embertani vizsgálatát. A *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályán* levő munkatársaival *Erdélyben, Jászságban*, főleg pedig a *Balaton környékén* végzett értékes kutatásokat, pár száz egyént vizsgáltak meg. Sajnos, ő is korán, 35 éves korában elhunyt.

BARTUCZ LAJOS 1904-ben iratkozott be a budapesti egyetemre és ismerkedett meg az antropológiával. Míg TÖRÖK AURÉL az antropológia általános kérdéseivel volt elfoglalva, addig ő elsősorban a tudományok egyetemességéből a nekünk, magyaroknak jutott népi-nemzeti feladatokat óhajtotta végezni. 1908-ban előkészületeket tett az élő magyarság vizsgálatára. 1909-ben a *matyókat* kezdte vizsgálni és erről 1910-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésén számolt be: 68 matyó férfi testmagasságát, fejhosszúságát, fejszélességét, továbbá indexeket (cephalindex, arcjelző, orrindex) és néhány leíró jelleget ismertetett. Hamarosan megbízást kapott

Arad megye népének antropológiai vizsgálatára. Legintenzívebb ethnikai embertani kutatásokat 1910-ben végzett: hétköznap Matyóföldön vizsgált, vasárnap Arad megyében. Ebben a megyében végzett vizsgálatait 1912-ben publikálta „Arad megye monográfiája” IV. kötetében. E 150 oldalnyi terjedelmű, számos melléklettel ellátott munka ma is a legnagyobb magyar antropológiai monográfia. BARTUCZ LAJOS Arad megyében összesen 157 egyént vizsgált meg. Ezek közül 110 volt férfi, 36 nő, 11 gyermek. Nemzetiségek szerint magyar volt 125, román 17, német 15. Ezeken kívül *kérdőlapokon* tanítóktól *beszerezte* számos gyermek *testmagasságának és szinkomplexiójának* adatait és összegyűjtötte az 1886–88. években születettek katonai sorozáskor mért testmagasságát. — BARTUCZ LAJOS munkáját a részletes, pontos vizsgálat és feldolgozás jellemzi. Már ebben a munkájában is hangsúlyozza azt, hogy válogatás nélkül vizsgált, tehát „mindenkit, aki nyelvében, ethnikumában magyar” (p. 109). E vizsgálataival részben egyidejűleg (egy évben), részben később kisebb kutatásokat folytatott *Jászság, Csongrád megye, Kunság* területén. Részletesebben *Balaton környéke népét* és *Göcsej-Hetés* vidékének lakóit vizsgálta. A göcseji, hetési és vend vizsgálatainak eredményei az Ethnográfia 1913-as évfolyamában jelentek meg. Összesen 162 egyént vizsgált meg. Göcseji férfi volt 120, hetési 16; göcseji nő 20. Ezen a területen is a gyermekekre és sorozásra kerültekre vonatkozólag számos adatot összegyűjtött. Vizsgálatai eredményeit részletesen átvette GÖNCZI FERENC — aki e vizsgálatokkal megbízta és költségeit viselte — Göcsejről írt nagy monográfiájába.

Ezekben az években összefoglaló tanulmányokat is írt BARTUCZ LAJOS, így 1910-ben és 1917-ben a magyarság termetéről, 1912-ben a cephalindexről.

Az első világháború alatt és az azt közvetlenül követő években BARTUCZ LAJOS élő ember vizsgálatainak intenzitása csökkent. Az 1920-as évek elején a Néprajzi Múzeumban átvette Jankó János örökét és sokat fáradozott azon, hogy összekapcsolja a néprajzi és embertani kutatásokat, hogy az ethnikai vizsgálatok valóban komplex-vizsgálatok legyenek. 1923-ban Nemespátrón 74 férfit és 51 nőt, 1924-ben Kazáron 66 férfit, 44 nőt és több helyen valamint gyöngyösbokrétásokon végzett kisebb vizsgálatokat. Az 1920-as évek közepétől kezdve BARTUCZ LAJOS egyre kevesebb élőt vizsgált, inkább a történeti embertannal, csontvázak tanulmányozásával volt elfoglalva. Több összefoglaló ethnikai embertani tanulmányt azonban ezután is írt. Ezek közül különösen nagy hatású a Természettudományi Közlönyben 1927-ben megjelent tanulmánya.

BARTUCZ LAJOS összefoglaló munkái közül legjelentősebb „*A magyar ember*” című könyve, amelyet az Egyetemi Nyomda a „*hungarológia*” sorozatban 1939-ben adott ki. Ebben az 510 oldalnyi terjedelmű munkában a szerző részletesen ismerteti a magyar antropológia történetét és az összes vizsgáló munkájának a magyarság testmagasságára, koponyajelzőjére, valamint szem- és hajszínére vonatkozó eredményeit, mintegy 2310 férfi és 1200 nő adatait. Bemutatja a gyermekek növekedésének szabályait. Részletesen tárgyalja az európai és mongolid rasszokat, ezeknek a magyarságban való előfordulását. Alapvetően jellemzi az általa „*Alföld-rassz*”-nak (*homo pannonicus*) nevezett típust. Az utolsó fejezet „*A rasszok története hazánkban és a mai nemzetest kialakulása*”. A nagy munkát mintegy 350 szöveggközötti ábra és 64 teljes oldalnyi műmelléklet (tábla) illusztrálja. E könyv a művelt nagyközönség számára íródott, így érthető, hogy bonyolult matematikai, biostatistikai elemzéseket, táblázatokat nem tartalmaz és a testmagasságon,

koponyajelzón és szinkomplexián kívül csupán a koponya úrtartalmára talá-
lunk néhány adatot. A szerző írja: „Nem szakkönyvet, nem méretekkel és
statisztikai táblázatokkal terhelt adathalmazt kívántam írni, hanem csak
egy kis világító fáklyát akartam gyújtani, amelynek fényénél a nagyközönség
és a szomszéd szakmabeli éppúgy, mint a hazai és külföldi illetékes körök meg-
lássák a magyar antropológia nemzeti és egyetemes fontosságát s főleg azt,
hogy a magyar embertani tudomány eddigi működése nem volt egészen
eredménytelen.” BARTUCZ LAJOS igen élvezetes, választékos stílusával, követ-
kezetes, érdekes érveléseivel nemcsak a nagyközönségnél érte el célját, hanem
a szakemberek is gyakran használják, a magyar antropológia alapvető könyve.
E munkának nagyrésze két kiadásban német nyelven is megjelent (*Ungarische
Rassenkunde*). Újabb adatokat ezek már nem tartalmaznak BARTUCZ LAJOS
tollából.

A vér és faj mithosának idején, 1940-ben igen jelentős és bátor tett
volt BARTUCZ LAJOS: „*Fajkérdés — fajkutatás*” című könyve. A fajgyűlölettel
szemben bemutatta a faji kérdés kialakulásának történetét, téves útvesztőit,
az exakt vizsgálatok módszereit és eredményeit.

Ezekben igyekeztem röviden vázolni BARTUCZ LAJOS ethnikai antro-
pológiai munkásságát. Legfőbb érdeme nem annyira az általa megvizsgált
emberek számában van, bár aki végzett vagy részleteiben látta, hogy mennyi
fáradtságot, türelmet, időt vesz igénybe mostoha körülmények között az
ethnikai embertani vizsgálat, az anyag összegyűjtése és feldolgozása, az ezt is
nagyon értékeli, — mégis ma már kb. százszor annyi embert vizsgáltunk
meg és több új vizsgálati módszert alkalmazunk. Az alapokat azonban ő rakta
le. BARTUCZ LAJOS legfőbb érdeme az ethnikai embertani kutatások terén:
az ethnikai csoporton belül a válogatás nélküli, precíz, tervszerű vizsgálat;
az objektív adatok dialektikus kiértékelése. Nekünk, tanítványainak leg-
nagyobb köszönetünk, hogy erre a munkára nevelt minket. A jövő generáció
is nyilván ezen az úton fog haladni. Nagy érdeme, hogy amikor a faji kérdéstről
annyi téves és veszélyes, gyűlölettől fűtött írás és szónoklat hangzott el,
tárgyilagos, hiteles bizonyítékokkal, adatokkal megmutatta az igazságot.
BARTUCZ LAJOS többször nyomatékosan felhívta az illetékesek figyelmét arra,
hogy e téren a téves nézeteket nem azok elhallgatásával, vagy szólammokkal,
hanem minél szélesebb körű objektív ethnikai embertani vizsgálatokkal kell
megcáfolni. A magyar antropológiai kutatások és kiadványok sorsa több támo-
gatást érdemelne, legalább azt, amelyben pl. a többi népi demokráciában van
része. Itt — Török Auréllal és Bartucz Lajossal szólva — valóban fontos,
egy országos, nemzeti ügyről van szó, amely körül buzgólkodni illik min-
denkinek.

DR. BARTUCZ LAJOS PROFESSZOR
SZAKIRODALMI MUNKÁSSÁGÁNAK
JEGYZÉKE

Összeállította:

EIBEN OTTÓ

(*ELTE Embertani Intézete, Budapest*)

A folyóiratok, évkönyvek címeinek rövidítései:

- Acta Anthr. = Acta Anthropologica, Szeged
 Acta Archaeol. Acad. Sci. Hung. = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
 Acta Biol. Szeg. = Acta Universitatis Szegediensis, Acta Biologica, Szeged
 Alf. Tud. Int. Évk. = Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve, Szeged
 Ann. Biol. Univ. Hung. = Annales Biologicae Universitatum Hungariae, Budapest
 Ann. Univ. Sci. Bp. = Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae, Budapest
 Antr. Füz. = Antropologiai Füzetek, Budapest
 Anthr. Hung. = Anthropologica Hungarica, mint az „Antropologiai Füzetek” része
 Anthr. Közl. = Anthropologiai Közlemények
 Arch. Anthr. = Archiv für Anthropologie, Braunschweig
 Arch. Rassenbiol. = Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie einschl. Rassen- und Gesellschaftshygiene, München
 Archaeol. Ért. = Archaeologiai Értesítő, Budapest
 Archaeol. Hung. = Archaeologica Hungarica, Budapest
 Archaeol. Közlem. = Archaeologiai Közlemények, Pest
 Barlangkut. = Barlangkutatás, Budapest
 Biol. Közl. = Biologiai Közlemények, Pars Anthropologica, Budapest
 Búvár = Búvár, Budapest
 Délv. Szle. = Délvidéki Szemle, Szeged
 Dolg. Szegedi Egyet. Archeol. Int. = Dolgozatok a Szegedi Egyetem Archeologiai Intézetéből, Szeged
 Ethngr. = Ethnographia, később Ethnographia—Népélet, Budapest
 Folia Arch. = Folia Archaeologica, Budapest
 Föld és ember. = Föld és ember, Szeged
 Földr. Közlem. = Földrajzi Közlemények, Budapest
 Kalangya = Kalangya, Szabadka—Subotica
 K. Kal. = Kincses Kalendárium, Budapest
 MNM. Népr. Gyűjt. = Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Gyűjteménye, Budapest
 Magy. Orv. Termvizsg. Vándorgy. Munk. = Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek munkálatai, Budapest
 Magyarság = Magyarság, Budapest
 Magy. Szle. = Magyar Szemle, Budapest
 Magy. Szle. Kincsestára = Magyar Szemle Kincsestára, Budapest
 Magy. Várm. Vár. Monogr. = Magyarország Vármegeinek és Városainak Monográfiái, Budapest
 Mitt. Anthr. Ges. Wien = Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien
 Nemz. Múz. Népr. Oszt. Ért. = Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője, Budapest
 Népr. Ért. = Néprajzi Értesítő, Budapest
 Nouv. Rev. Hongr. = Nouvelle Revue Hongrie, Budapest
 Sitzber. Anthr. Ges. Wien = Sitzungsberichte der Anthropologischen Gesellschaft, Wien
 Skythica = Skythica, Praha
 Stat. Szle. = Statisztikai Szemle, Budapest
 Szegedi Tud. Egy. Biol. Int. Évk. = Szegedi Tudományegyetem Biológiai Intézetének Évkönyve, Szeged
 Szfv. Szle. = Székesfehérvári Szemle, Székesfehérvár

Ttud. Közl.	= Természettudományi Közlemény, Budapest
Ttud. Társ. Évk.	= Természettudományi Társulat Évkönyve, Budapest
Új magy.	= Új magyarság, Budapest
Üng. Jahrb.	= Ungarische Jahrbücher, Berlin
Urania	= Urania, Budapest
Zschr. Rassenkd.	= Zeitschrift für Rassenkunde und ihre Nachbargebiete, Stuttgart (Ref. = referátum, * = híryanag.)

* * *

- 1905 — Az emberiség faji felosztásáról. — Földr. Közlem. 33. 22—24.
— A puebló indiánokról. — Földr. Közlem. 33. 405—406.
- 1906 — Kihalófélben levő népek Német-Új-Guinea körül. — Földr. Közlem. 34. 24—27.
— Törpe népekről. — Ttud. Közl. 38. 680—686.
- 1908 — A csontos orr négy fő vonalmérete törvényszerűségének és correlatiójának vizsgálata 3000 magyar koponyánál. — Budapest, 63 pp.
— Adatok a nagy magyar Alföld népi építkezésekhez. — Népr. Ért. 9. 25—32.
— Apor Anna: Az emberi koponya halántéktáján fellépő agyvelőrelief vizsgálata. (Ref.) — Népr. Ért. 9. 219—220.
- 1909 — A közép-amerikai indiánus törzsek jövőjéről. — Földr. Közlem. 37. 72—77.
— A jászdózsai honfoglaláskori koponyákról. Ttud. Közl. 41. 124.
— A honfoglaló magyarok embertani tekintetben. — Ttud. Közl. 41. 154—157.
— Az orr anthropologiai vizsgálatáról. — Egyetemi Természettudományi Szövetség 1908—1909. évkönyve, Budapest, 12 pp.
— Az orr divatáról. — Urania, 10. 58—64.
- 1910 — A matyók anthropológiájáról. — Ttud. Közl. 42. 823.
— Pár szó az alföldi magyarság antropológiájáról. — Népr. Ért. 11. 246—253.
- 1911 — A matyók antropológiájáról. — Magy. Orv. Termvizsg. XXXV. Vándorgy. Munk. 193—195.
— A mai magyarság termetéről. — Népr. Ért. 12. 278—292.
— A koponya alakjának mai bűvárlata. — Ttud. Közl. pótfüz. 43. 188—190.
- 1912 — A mai magyarság „cephal-index”-éről. — Népr. Ért. 13. 246—268.
— Arad megye népének anthropologiai vázlata. — Magy. Várm. Vár. Monogr. Arad megye, 104—254.
— Anthropologiai vizsgálatok az Alföldön. — Földr. Közlem. 40. 173—178.
— A haj rasszanthropologiai jelentősége. — Ttud. Közl. pótfüz. 44. 104—107.
— Az agyvelő és az értelem. — Ttud. Közl. pótfüz. 44. 120—122.
— A busmánok rasszanthropologiai szempontból. — Ttud. Közl. pótfüz. 44. 199—201.
— Az ember harmadik szemhéja. — Ttud. Közl. 44. 726—728.
— A mongol szem. — Ttud. Közl. 44. 758—760.
— A mai magyarság termete. — Ttud. Közl. 44. 845—849.
— Dr. Török Aurél. Nekrológ. — Vasárnapi Ujság.
— Heinrich Winkler, Breslau: Die mongoloïden Völker Europas und die Basken. (Ref.)
— Földr. Közlem. 40. 233—234.
- 1913 — Göcsej és Hetés népének anthropológiájáról. — Ethngr. 24. 9—19.
— A jászdózsai honfoglaláskori koponyákról. I., II. — Népr. Ért. 14. 334—358. és 15. (1914). 167—176.
— A moustieri ősember koponyájának új összeállítása. — Ttud. Közl. pótfüz. 45. 110—111.
— Az ajkak embertani szempontból. — Ttud. Közl. 45. 361—364.
— A körvonalarajzok szerepe az embertanban. — Ttud. Közl. pótfüz. 45. 210—212.
— Az ősember újonnan felfedezett művészi alkotása. — Ttud. Közl. 45. 782—783.
— A családi antropologiai vizsgálata. — Ttud. Közl. 45.
- 1914 — Az ember korcsrasszokról. — Ttud. Közl. 46. 125—126.
— A weimari ősember állkapcsa. — Ttud. Közl. 46. 154—156.
— Az ősember bőrének színe. — Ttud. Közl. 46. 358—359.
— Az ausztráliai bennszülöttek kihalása. — Ttud. Közl. 46. 395—396.
— Az európaiak koponyaalakjának eredete. — Ttud. Közl. 46. 665—666.
— A balkezűségről. — Ttud. Közl. 46. 707—709.
- 1915 — Embertan és régészet. — Archaeol. Ért. 35. 1—10.
— Az obercasseli ősember. — Ttud. Közl. pótfüz. 47. 66—70.
— A „fehér ember” színezetének jelentősége. — Ttud. Közl. 47. 265—266.

- A bolgárok embertani szempontból. — *Ttud. Közl.* 47. 814.
- 1916 — A Búdóspeszt barlangban talált neolithkori embercsontváz. — *Barlangkut.* 4. 109—136.
— Das in der Höhle Búdóspeszt gefundene neolithische Menschenskelett. — *Barlangkut.* 4. 167—185.
- 1917 — Die Körpergrösse der heutigen Magyaren. — *Arch. Anthr.* 15. 44—59.
- 1918 — Az emberszabású majmok és az emberfajták származástani kapcsolata. — *Ttud. Közl. pótfüz.* 50. 81—82.
- 1919 — A magyar jakobinusok exhumálása. — Budapest.
— A magyar jakobinusok emlékezete. (Közös munka GÁRDONYI ALBERTTEL.) — *Ttud. Közl.* 51. 270—271.
— A társadalmi embertanról. — *Ttud. Közl.* 51. 273—281.
- 1921 — A földrajzi környezet szerepe a faji embertanban. — *Föld és ember.* 1. 17—24.
— A balatonmelléki lakosság testi alkotása. — LÓCZY LAJOS: *A Balaton című művében.* Budapest.
- 1922 — A termet földrajzi elterjedése Magyarországon. — *Föld és ember.* 2. 35—41.
— K. Hildén: *Anthropologische Untersuchungen über die Eingeborenen des russischen Altai.* (Ref.) — *Földr. Közlem.* 50. 188—189.
- 1923 — A hazai embertan múltja és jövő feladatai. — *Antr. Füz.* 1. 1—12.
— Néhány szó a bűnügyi embertan érdekében. — *Antr. Füz.* 1. 43—44.
— Az eszkimokról. Fürst. C. M.—Hansen Fr. C. C.: *Crania Groenlandica,* Copenhagen, 1915. (Ref.) — *Antr. Füz.* 1. 44.
— Mentsük meg őseink csontereklyéit. — *Antr. Füz.* 1. 44—45.
— Churchward, A.: *Origin and evolution of the human race,* London 1921. (Ref.) — *Antr. Füz.* 1. 45.
— Hírek—Nekrologok: Rudolf Pöch, Dr. Émile Carthailhac, Émile Rivière, Vincenzo Giuffrida—Ruggeri, Carl Toldt, Oskar Montelius, Max Verworn. (*) — *Antr. Füz.* 1. 46—47.
— L'Institut International d'Anthropologie. (*) — *Antr. Füz.* 1. 47.
— Az antropológia haladása Lengyelországban. — (*) — *Antr. Füz.* 1. 48.
— Gyermekmérés Csehszlovákiában (*) — *Antr. Füz.* 1. 48.
— Offener Brief an die ausländischen Fachkollegen — Appel à nos collègues de l'Étranger. — *Antr. Füz.* 1. 51—52.
— Die Vergangenheit und die künftigen Aufgaben der Anthropologie in Ungarn. — *Antr. Füz.* 1. 53—58.
— Über die Anthropologie der Ungaren aus der Umgebung des Balaton-Sees. — *Antr. Füz.* 1. 61—67.
— Egy régi kun telep embertani feltárása. — *Antr. Füz.* 1. 81—86.
— Az iskolásgyermek termetbeli növekedése Magyarországon 36 646 adat alapján. — *Antr. Füz.* 1. 88—92.
— Dr. I. Witzig: *Mass und Zahl im Bereiche der Lebenserscheinungen,* Zürich, 1924. — (Ref.) — *Antr. Füz.* 1. 96.
— Frets, G. P.: *Heredity of the head form in man,* The Hague, 1921. (Ref.) — *Antr. Füz.* 1. 96.
— Les premières crânes et squelettes coumans authentiques. — *Antr. Füz.* 1. 97—99.
— Die Körpergrösse der Schulkinder in Ungarn. — *Antr. Füz.* 1. 101—104.
— A fajkérdés. — *Ethica.* 6. 6.
— A magyarság tanulmányozása. — *Magyar Élet,* 3. 200—204.
- 1925 — Az iskolásgyermek termete nemzetiség szerint I. — *Antr. Füz.* 2. 15—20.
— Új embertani folyóirat (*) — *Antr. Füz.* 2. 21.
— Die Körpergrösse der Schulkinder in Ungarn, mit Berücksichtigung der Nationalität. — *Antr. Füz.* 2. 36—37.
- 1926 — Az antropológiai kutatások jövőjének biztosítása hazánkban. — *Antr. Füz.* 2. 41—51.
— Az iskolásgyermek termetbeli növekedése Magyarországon, II. — *Antr. Füz.* 2. 52—59.
— Az első magyar antropológia (*) — *Antr. Füz.* 2. 60.
— 17 milliárdos alapítvány antropológiai kutatásokra (*) — *Antr. Füz.* 2. 61.
— Az embertan a német egyetemeken. (*) — *Antr. Füz.* 2. 61—62.
— A müncheni embertani tanszék betöltése (*) — *Antr. Füz.* 2. 62.
— Az első rasszantropológiai kongresszus (*) — *Antr. Füz.* 2. 62.
— Az embertan a tudományos akadémiákon (*) — *Antr. Füz.* 2. 62.
— Az antropológia Oroszországban (*) — *Antr. Füz.* 2. 62—63.
— Az antropológia halottai: Felix Luschan, CH. Stratz, Lord Abercromby, Wolfgang

- Hauschild, Leo Testut, Ugo Wram, Martin Rudolf. (*) — Antr. Füz. 2. 63—64.
- Scheidt Walter: Rassenkunde (Ref.) — Antr. Füz. 2. 64—65.
- Klähn Hans: Das Problem der Rechtshändigkeit von geologisch—paläontologischen Gesichtspunkt betrachtet. (Ref.) — Antr. Füz. 2. 65.
- Scheidt Walter: Die Rassen der jüngeren Steinzeit in Europa. (A. „Beiträge und Sammlarbeiten zur Rassenkunde Europas“ c. munka 2. kötetében.) (Ref.) — Antr. Füz. 2. 65—66.
- Günther, H. F. K.: Kleine Rassenkunde Europas. (Ref.) — Antr. Füz. 2. 66.
- Lenz F.: Über die biologischen Grundlagen der Erziehung, München, 1925. (Ref.) — Antr. Füz. 2. 66.
- Schlaginhaufen: Die menschlichen Skelettreste aus der Steinzeit des Wauwille-Sees, (Luzern) und ihre Stellung zu anderen antropologischen Funden aus der Steinzeit, München, 1925. (Ref.) — Antr. Füz. 2. 66—67.
- Dr. Julius Andree: Bergbau in der Vorzeit I. Bergbau auf Feuerstein, Kupfer, Zinn und Salz in Europa, Leipzig, 1922. (Ref.) — Antr. Füz. 2. 67.
- Körpergröße der Schulkinder in Ungarn mit Berücksichtigung der Nationalität, II. — Antr. Füz. 2. 71—80.
- Dr. Ludwig Bartucz: Altungarische Schädel, Budapest 1926. (Autoreferátum.) — Antr. Füz. 2. 85—86.
- Honfoglaláskori magyar koponyák. — MNM. Népr. Gyűjt. 5.
- A jászdózsai honfoglaláskori koponyákról. — MNM. Népr. Gyűjt. 5. 11 p.
- Az antropológia múltja, jelene és jövőjének biztosítása hazánkban. — A természet-, orvos-, műszaki és mezőgazdaságtudományi országos kongresszus munkálatai, Budapest.
- Tudományos fajkutatásról. — Ttud. Közl. 58. 328—331.
- Nemzeti tudomány. — Az Est.
- Milyenek voltak a honfoglalók? — Az Est Hármaskönyve, Budapest.
- 1927 — Der Längen—Breiten—Index in Ungarn. — Mitt. Anthr. Ges. Wien 57. 126—130.
- La composition anthropologique du peuple hongrois. — Revue des Études Hongroises et Finno—Ougriennes, Paris. 5. 53 pp.
- A magyarság faji összetétele. — Ttud. Közl. 59. 65—80.
- Az Apafiak exhumálásának embertani és történelmi tanulságai. — Ttud. Közl. pótf. 59. 70—81.
- Walter Scheidt: Rassenkunde. (Ref.) — Földr. Közlem. 55.61—62.
- 1928 — A tököli bronzkori sírmező embertani szempontból. — Antr. Füz. 3. 1—16.
- A környezet hatása az iskolásgyermekek növekedésére. — Antr. Füz. 3. 16—19.
- Köcsögbe temetkezés a régi palócoknál. — Antr. Füz. 3. 19—21.
- Luschan, Felix v.: Völker, Rassen, Sprachen; Berlin., 1927. (Ref.) — Antr. Füz. 3. 27—28.
- Kern, Fritz: Stammbau und Artbild der Deutschen und ihrer Vorfahren; München, 1927. (Ref.) — Antr. Füz. 3. 28.
- Günther, H. F. K.: Rassenkunde des deutschen Volkes; München, 1927. (Ref.) — Antr. Füz. 3. 28—29.
- Fischer, Eugen: Rasse und Rassenentstehung, Berlin, 1927. (Ref.) — Antr. Füz. 3. 29.
- Lenz Fritz: Über die biologischen Grundlagen der Erziehung, 2. Aufl. München, 1927. (Ref.) — Antr. Füz. 3. 29.
- Monheimer, B.: Das Röntgenbild des Unterkiefers; Leipzig, 1928. (Ref.) — Antr. Füz. 3. 29—30.
- Weidenreich F.: Rasse und Körperbau; Berlin, 1927. (Ref.) — Antr. Füz. 3. 30.
- Balogh Béla: A hazai antropológia sorsa, Debrecen, 1928. (Ref.) — Antr. Füz. 3. 31.
- Dr. Walter Scheidt: Rassenunterschiede des Blutes; Leipzig, 1927. (Ref.) — Antr. Füz. 3. 31—32.
- Scheidt Walter: Rassenforschung; Leipzig, 1927. (Ref.) — Antr. Füz. 3. 32—33.
- Die Wirkung des Milieus auf die Körpergröße der Schulkinder. — Antr. Füz. 3. 37—40.
- Felix von Luschan: Völker, Rassen, Sprachen. (Ref.) — Földr. Közlem. 56. 73—74.
- Ungarn und die anthropologische Wissenschaft. — Pester Lloyd jubileumi száma.
- Die Rassenbeschaffenheit der Ungarn der Landnahme, in Magy. Szle. (Ref.) — Arch. Rassenbiol. 23. 434—435.
- A honfoglaló magyarok fajisága. — Magy. Szle. 8 pp.
- Hol volt a „kutyafejű király” birodalma? Ttud. Közl. 60. 436—443.
- 1929 — A főemlősök és a majmok. Fordítás Brehm: Tierleben c. művének I. kötetében. — 243—254.

- Magyar adatok az emberszabású majmok ismeretéhez. — Tanulmány Brehm: „Az állatok világa” című művének I. kötetében. Budapest.
- Die anthropologischen Ergebnisse der Ausgrabungen von Jutas und Öskü. — Seminarium Kondakovianum, Praha, 16 pp.
- Über die anthropologischen Ergebnisse der Ausgrabungen von Mosonszentjános, Ungarn. — Seminarium Kondakovianum, Praha, és Skythica. 2. 83—96.
- Anthropologische Skizze des Volkes Transdanubiens, in Föld és ember. (Ref.) — Arch. Rassenbiol. 23. 435—437.
- Dunántúl népének antropológiai vázlata. — Föld és ember, 9. 105—137.
- Embermajom volt-e az Australopithecus? — Ttud. Közl. pótfüz. 61. 56—69.
- Miképp fedezte fel az ember önmagát? Kis antropológia. — Magy. Szle Kincsest. Budapest, 80 pp.
- Amit a koponyák beszélnek. Gall halálának századik évfordulójára. — K. Kal. 147—154.
- A magyar típus. — Lantos Magazin, 283—286.
- A magyarság faji összetétele. — Lantos Magazin, Budapest.
- 1930 — Die Skelettreste von Kőrösladány. — Eurasia Septentrionalis Antiqua—Helsinki, 5. 66—73.
- Die anthropologischen Ergebnisse der Ausgrabungen von Jutas und Öskü. — Skythica, 4. 16 pp.
- A nyársapáti XV—XVII. sz. koponyákról. — Dolg. Szegedi Egyet. Archeol. Int. 38pp.
- Katona József földi maradványainak exhumálása. — Katona-Emlékkönyv, Budapest, 11 pp.
- Mi a „mongolfolt”? — Ttud. Közl. pótfüz. 62. 106—115.
- A modern nemzeti tudományról. — Magy. Szle. 4. 9 pp.
- Lämmel, R.: Die menschlichen Rassen. (Ref.) — Népr. Ért. 30. 340.
- Mit találtam Schweidel és Lázár vértanúk sírjában? — Magyarság.
- A székelyek eredete és fajisága. — Levente.
- Látogatás az óriások birodalmában. — K. Kal.
- 1931 — Zur Rassengeschichte Ungarns mit besonderer Berücksichtigung der finnisch—ungarischen Verwandtschaft. — Verhandlung des IV. Finnisch—Ugrischen Kulturkongress zu Helsinki. — 1931. 54—73.
- Adatok a honfoglaló magyarok antropológiájához. — Archaeol. Ért. 45. 113—119.
- A Darwin-féle gumó embertani jelentősége. — Ttud. Közl. 63. 290—291.
- Van-e nemzeti tudomány? — Magyarság.
- Hogyan ismerhetjük meg a magyarság lelki alkatát? — Népünk és nyelvünk, 1—10, 107—116.
- Agyafúrt emberek. K. kal. 309—316.
- 1932 — L’histoire des races en Hongrie. — Nouv. Rev. Hong. 2. 345—352.
- L’anthropologie et les recherches sur les origines hongroises. — Nouv. Rev. Hong. 2. 130—135.
- Antropológia és a magyar őstörténetkutatás. — Ethngr. 43. 69—79.
- Az emberszabású majmok és az ember származása. — Ttud. Közl. pótfüz. 64. 134—135.
- Török Aurél és a magyar antropológia. — Ttud. Közl. 64. 457—461.
- A koponyabúvár. — Magyarság.
- „Ebagos” gyermek, „kutya-ember”, szakállas nő és egyéb furcsaságok. — K. Kal. 36.
- 1933 — A jávai rejtély. — Ttud. Közl. pótfüz. 65. 87—88.
- Az újszülöttek antropológiai vizsgálata. — Ttud. Közl. pótfüz. 65. 88—90.
- 1934 — A neandervölgyi ősember első magyarországi csontváza. — Magy. Orv. Termvizsg. XL. Vándorgy. Munk. 140—156.
- A tiszaburai honfoglaláskori csontvázak embertani vizsgálatának előzetes eredményei. — Archaeol. Ért. 47. 148—149.
- Die Geschichte der Rassen in Ungarn. — Congrès International des Sciences Anthropologiques. Compte-rendu de la première Session. London.
- Nemzetkutatás. — Új magy.
- Feldúlt királysírok. — Új magy.
- A megismerés útja. — Új magy.
- Rasz és nép. — Új magy.
- Van-e magyar típus? — Új magy.
- A magyar típus nyomában. — Új magy.
- Az út a magyar típus megismeréséhez. — Új magy.
- A galatai Saint Benoît templom titka. A fejedelem feje. — Új magy.

- 1935 — A magyarországi avarok faji összetétele és ethnikai jelentősége. — Ethngr. 45. 101—110.
 — Ein Abriss der Rassengeschichte in Ungarn. — Zschr. Rassenkd. 1. 225—240.
 — A székesfehérvári bazilika csontvázainak embertani jelentősége. Szfv. Szle. 1—2. 24—29.
 — II. Rákóczi Ferenc hamvai. — Ttud. Közl. 67. 214—222.
 — Az emberfajták és a magyarság faji összetétele. — Esztergomi kath. nyári. egyet. kiadv. Budapest, 211—245.
 — A székesfehérvári bazilika feltárása. Az ásatás embertani eredménye. (Közös munka MAROSI Arnolddal és JOACHIM J.-vel.) — Szfv. Szle. 1—2.
- 1936 — A kiszombori temető gepida koponyái. — Somogyi Könyvtár és Városi múzeum, Szeged, 29 pp.
 — Ein Gepiden-Schädel des Friedhofs von Kiszombor. — Dolg. Szegedi Egyet. Archeol. Int. 12. 178—203.
 — Preliminary Report on the Results of Excavations in the Subalyuk Cave near Cserépfalu, Hungary. (Közös munka KADIČ Ottokárral, HILLEBRAND Jenővel és SZABÓ Istvánnal.) — Internat. Geol. Congr. Rep. 16. Sess. U. S. A. 1933. — 2. 783—787.
 — Rasz és nyelv. — Nyelvtud. Közlem. 50. 30—42.
 — A magyar nemzetismeretről. Ethng. — 47. 5—19.
 — A magyarság embertana. — Az „Új magyar nevelés” c. műben, Budapest, 11—22.
- 1937 — Die Anthropologie in Ungarn. — Zschr. Rassenkd. 6. 254—255.
 — A Fejér megyei avar leletek csontvázai. — Appendice les Squelettes Avars du Comitat de Fejér. — Archaeol. Hung. 18. 100—105.
 — A székesfehérvári püspökkerti ásatások embertani szempontból. — Fehérmegyei Napló.
- 1938 — A magyar ember. A magyarság antropológiája. (A „Magyar föld—magyar faj” c. sorozat 4. kötete.) — Budapest, 509 pp.
 — Le physique. — A „Visages de la Hongrie” c. műben. Budapest, 8 pp.
 — A székszárdi hunkori sír csontvázának antropológiai vizsgálata. — Dissertationes Pannonicae, Ser. 2. No. 10. 12 pp.
- 1939 — A magyar antropológia irodalma. — Antr. Füz. 4. 1—20.
 — A hevesi honfoglaló magyar csontváz. — Folia Arch. 1—2. 4.
 — A kunok antropológiája. — Jászkon kongresszus, Budapest, 67—71.
 — La composition raciale du peuple hongrois. — Stat. Szle. 17. 32—55.
 — A magyarság faji összetétele. — Stat. Szle. 17. 337—349.
 — Magyar faj. Mai magyarságunk életrajza. — Székesfehérvár.
 — A magyarság faji összetétele. — Kalangya, 8. 6 pp.
 — Die körperliche Merkmale des heutigen Ungartums. — Ung. Jahrb. 19. 182—254.
 — Die Rassenelemente des ungarischen Volkskörpers. — Ung. Jahrb. 19. 255—280.
 — Die Geschichte der Rassen in Ungarn und das Werden des heutigen ungarischen Volkskörpers. — Ung. Jahrb. 19. 281—320.
 — A négerek eredete. — Ttud. Közl. pótfüz. 71. 110—120.
 — A koppenhágai nemzetközi antropológiai és ethnologiai kongresszus. — Ttud. Társ. Évk. 69—71.
 — Fejünk divatja. — Búvár, 5. 565—571.
- 1940 — Der Urmensch der Mussolini—Höhle. A BARTUCZ Lajos—DANCZA János—HOLLENDONNER Ferenc—KADIČ Ottokár—MOTTL Mária—PATAKI V.—PÁLOSI E.—SZABÓ István—VENDL Aladár: „Die Mussolini—Höhle (Subalyuk) bei Cserépfalu” c. műben. — Geologica Hungarica, 14. 352 pp. 47—105.
 — Fajkérdés, fajkutatás. — Budapest, 322 pp.
 — Magyar ember, típus, faj. — A „Mi a magyar?” c. műben. 26 pp.
 — Ungarische Rassenkunde. (Közös munka BALOGH Bélával.) — Ungarische Bibliothek, Berlin, 320 pp.
 — Alelnöki beszámoló a Magyar Néprajzi Társaság elmúlt ötven esztendejéről. — Ethngr. 50 7 pp.
- 1942 — A „kranologia pesti reformátora”. Török Aurél (1842—1912) születésének 100 éves évfordulójára. — Ttud. Közl. 74. 33—40.
 — A magyar típus Szt. István korában. — Délv. Szle. 1. 9 pp.
 — Török Aurél és a magyar fajkutatás. — Délv. Szle. 1. 1—2. 6 pp.
- 1943 — A magyarság antropológiája. — „A magyar nép” c. műben. Budapest, 352 pp. 11—68.
- 1947 — Dr. Balogh Béla. — Alf. Tud. Int. Évk. 2. 4 pp.
 — A magyarországi avarok termete. La stature des avars de Hongrie. — Alf. Tud. Int. Évk. 2. 17 pp.

- 1950 — Adatok a magyarországi avarok ethnikai és demographiai jelentőségéhez. — Indications sur l'importance ethnique et démographique des Avars de Hongrie. — Acta Anthr. 1. 27 pp.
- Adatok a koponyalékelés (trepanáció) és a bregmasebek kapcsolatának problémájához magyarországi népvándorláskori koponyák alapján. — Renseignements sur le problème des relations de la trépanation crânienne et des lésions bregmatiques à la base des données de Hongrie. — Szegedi Tud. Egy. Biol. Int. Évk. 1. 389—435.
- 1952 — A nagykunok természetéről. — La stature des Coumans. — (Közös munka BALOGH Bélával.) — Ann. Biol. Univ. Hung. 2. 361—383.
- 1953 — Embertan (egyetemi jegyzet) Budapest, 378 pp.
- 1954 — Emberszármazástan (egyetemi jegyzet) Budapest, 350 pp.
- Megemlékezés dr. Balogh Béláról. — Biol. Közl. 1. 71—72.
- Életkor és termet a nagykunoknál. — Âge et taille chez les hongrois de la Coumanie Hongroise (Nagykunok). — Biol. Közl. 1. 73—82.
- 1955 — Die Variationen der Statur und der Sitzhöhe nach Alter und Beschäftigung bei den Männern von Nagykunok. — Acta Biol. Szeged. 1. 189—193.
- 1956 — A törzshossz variációja a felnőtt kor egyes szakaszaiban a nagykunoknál. — Variation de la longueur du buste des hongrois de Nagykunok dans certaines périodes de l'âge adulte. — Biol. Közl. 3. 89—96.
- Anthropologische Untersuchung der in Csongrád—Felgyő gefundenen Skelette aus der Árpádenzeit. (Közös munka FARKAS Gyulával.) — Acta Biol. Szeg. 2. 235—261.
- 1957 — A magyar antropológia múltja és szakosztályunk jövő feladatai. — Anthr. Közl. 4. 3—13.
- Zwei Adorjánér Gräberfelder der Avarenzeit aus anthropologischen Gesichtspunkte betrachtet. (Közös munka FARKAS Gyulával.) — Acta Biol. Szeg. 3. 315—347.
- 1958 — A magyar régészet és embertan kapcsolatának megszületése 80 év előtt. — Antr. Közl. 1. 71—79.
- A szentes—kajáni avarokori temető tipológiájához. — Anthr. Közl. 1. 27—48.
- Die Bevölkerung von „Csészótó” in der Árpádenzeit aus anthropologischen Gesichtspunkte betrachtet. (Közös munka FARKAS Gyulával.) — Acta Biol. Szeg. 4. 245—283.
- 1960 — Die anthropologischen Merkmale der Bevölkerung aus der Umgebung von Zombor (Sombor) im XV—XVII. Jahrhundert. — Ann. Univ. Sci. Bp. 3. 23—48.
- Személyazonossági vizsgálatok a magyar jakobinusok csontvázain. — Anthr. Közl. 4. 59—84.
- Die finnisch—ugrischen Beziehungen der ungarischen Anthropologie. — Congr. Internat. Fenno—Ugristarum, Budapest, 432—440.
- 1961 — Die internationale Bedeutung der ungarischen Anthropologie. — Anthr. Közl. 5. 5—18.
- Anthropologische Beiträge zur I. und II. Periode der Sarmatenzeit in Ungarn. — Acta Archaeol. Acad. Sci. Hung. 13. 157—229.
- 1962 — Dr. Török Aurél élete és működése. — Anthr. Közl. 6. 67—75.
- 1964 — Život a cinnost' dr. A. Töröka. — Acta F. R. N. Univ. Comen. IX. 3—4., Anthrop. — 231—238.
- Világnézeti viték és egyéb tényezők a budapesti Embertani Tanszék felállításának hátterében 85 év előtt. — Anthr. Közl. 8. 3—4. 51—68.

A bibliográfia összeállításához felhasznált irodalom

1. ALLODIATORIS I.: A Kárpát-medence antropológiai bibliográfiája. — Budapest, 1958. 183 pp. — 2. BARTUCZ L.: A magyar antropológia irodalma. — Antr. Füz. 4. (1939) 1—20., továbbá szóbeli közlések. — 3. EIBEN O.: A gyermek növekedéséről. Független: A gyermek növekedését, testi fejlődését kutató hazai vizsgálatok irodalmának történeti áttekintése. — Magyar Pedagógia, 2. (1962) 56—81. — 4. FARKAS GY.: Kritische Übersicht der an ungarischen Kindern ausgeführten anthropologischen Untersuchungen. — Acta Biol. Szeg. 7. 121—139. — 5. MALÁN M.: Az élő magyarság embertani kutatása. (A Néptudományi Intézet kiadása.) — Budapest, 1947. 36 pp.

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Dálóki János

A kézirat beérkezett: 1965. VIII. 5 — Példányszám: 400 — Terjedelem: 2,45 A5 ív

---

65,61415 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető Bernát György

Folyóirat-kiadványaink előfizethetők, és számonként
is vásárolhatók a következő helyeken:
Akadémiai-Könyvesbolt, Budapest V., Váci utca 22.
Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztály,
Budapest, V., Alkotmány u. 21.

Külföldön terjeszti a
KULTÚRA Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi
Vállalat, Budapest, V., Népköztársaság útja 21.
Telefon: 429—760

Ára: 7,50 Ft

Előfizetés egy évre 20,—Ft

TARTALOMJEGYZÉK

Az ünnepség rendje	1
<i>Törő Imre</i> akadémikus, a Magyar Biológiai Társaság elnökének üdvözlő beszéde	3
<i>Nemeskéri János</i> : Bartucz Lajos munkásságának méltatása	5
<i>Lipták Pál</i> : Bartucz Lajos és a történeti embertani kutatások	9
<i>Thoma Andor</i> : Bartucz Lajos ősemberkutató munkássága	13
<i>Fehér Miklós</i> : Bartucz Lajos és az ethnikai embertani kutatások	15
<i>Eiben Ottó</i> : Dr. Bartucz Lajos professzor szakirodalmi munkásságának jegyzéke	19